

Ik ben een rechtswetenschapper! De geboorteweëen van een verbeterde rechtenopleiding?

Gommer, H.

Published in:
Nederlands Juristenblad

Document version:
Peer reviewed version

Publication date:
2011

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Gommer, H. (2011). Ik ben een rechtswetenschapper! De geboorteweëen van een verbeterde rechtenopleiding? *Nederlands Juristenblad*, 86(4), 1256-1260.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright, please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Ik ben een rechtswetenschapper!

De geboorteweën van een verbeterde rechtenopleiding?

Hendrik Gommer*

Oud-rechter De Vreeze-Oostvogel vraagt zich af waarom de huidige psychologische kennis niet ingezet wordt om ongemerkte beïnvloeding van rechters en rechterlijke denkfouten te ondervangen (NRC, 22 mei 2010). Ton Derksen verbaast zich over weinig wetenschappelijk verantwoorde redeneringen van het Haagse hof (NRC, 16 mei 2010). Maarten 't Hart vindt dat juristen maar eens kennis moeten maken met Popper (NRC, 21 augustus 2010). Nu is het de rechtspraak, dan is het het Openbaar Ministerie, maar ook advocaten krijgen toenemende kritiek op hun functioneren. De aandacht die het recht in de samenleving krijgt, lijkt exponentieel toe te nemen. In het kielzog komt ook de opleiding van juristen steeds meer onder vuur te staan. 'Zowel de rechtenstudie als de beroepsopleiding voor togaberoepen moet worden herzien', stelt Willem Bekkers, advocaat en voormalig deken van de Nederlandse Orde van Advocaten (Juncto, herfst 2010). Margreth Ahsmann vindt dat de afgestudeerde student onvoldoende het juridisch kader beheerst.¹ En Jan Lokin vindt dat juristen vooral schriftgeleerden en exegeten moeten blijven.²

Nog steeds geldt dat bij de meeste opleidingen negentig procent van de studietijd is gericht op kennis van het wetboek en de uitleg van onze rechtsregels, rechtspositieve kennis dus. En dat is weer geheel in lijn met de wens van de onderwijsvisitatiecommissie 2005 over de rechtenopleiding in Groningen: 'Het ten dele facultatief doen zijn van de studie in deze vakken (i.e. rechtsgeschiedenis, rechtsfilosofie en rechtssociologie, red.) of een deel daarvan, is wel het overwegen waard met dien verstande dat dit niet voor de rechtsgeschiedenis zou moeten gelden, aangezien kennis van de geschiedenis van het recht kan bijdragen tot een beter begrip van het geldende recht en daarom zeer wenselijk is.'³ Wat mij betreft kan de visitatiecommissie sinds deze kanttekening met een korrel zout genomen worden. De rechtspsychologie heeft inmiddels wel aangetoond dat zij tot een (veel) beter begrip van het recht leidt en ook mijn studenten rechtsbiologie getuigen praktisch zonder uitzondering dat het vak hun kijk op het recht voorgoed heeft veranderd. Zonder rechtssociologie blijft het recht boven de maatschappij zweven en Ton Derksen heeft in de zaak Lucia de Berk laten zien welke ongelukken er kunnen gebeuren zonder wetenschapsfilosofie.

Zijn rechtsbeoefenaars wel bestand tegen de toenemende kritische beschouwing van hun vak? De rechtenopleiding verschilt qua opzet niet veel van de rechtenopleiding van 50 jaar geleden, of het zou moeten zijn dat de kwaliteit van de instroom is afgenomen. Misschien dat het niveau van het onderwijs zich langzaam daarbij heeft aangepast. Carel Stolker, Leids Decaan, roept wanhopig uit dat rechtenstudenten moeten beginnen bij nul (NRC, 14 augustus 2010). Niemand krijgt recht op school, dus vrijwel alles is onbekend. Docenten moeten bij wijze van spreken eerst '7 vwo in de tang zien te krijgen', zeventien- en achttienjarigen leren schrijven, pleiten, samenwerken, scherp lezen, teksten analyseren en tegenwoordig ook spellen. Hij verdedigt het pure vakmanschap van de jurist die de ontwikkeling van het recht bijhoudt. Die wetten en uitspraken duidt, ze plaatst in kaders, praktische consequenties trekt. 'Dat is wat we kunnen. Dat hebben we nog van de Romeinen geleerd.' Bekkers zal daar niet van onder de

* Mr. Dr. H. Gommer is universitair docent aan de Universiteit van Tilburg en doceert daar onder andere methodologie en rechtsbiologie. Hij doet onderzoek naar biologische grondslagen van het recht, was jarenlang ondernemer en studeerde naast rechten ook biologie en godsdienstwetenschappen.

¹ M. Ahsmann, 'Het civiel effect biedt niet wat het pretendeert', *NJB* 2011, p. 66-70.

² J.H.A. Lokin, *Rechtsgeleerd Magazijn Themis* 2008, p. 49-52.

³ Bron: Lokin, *Ibid.*

indruk zijn. In Mr. (nr. 3 2010) stelt hij nog dat de studie rechten een van de simpelste studies is die we kennen. ‘Flinterdun.’

Zijn dit de geboorteweën van een verbeterde opleiding waarvan studenten weer met trots kunnen zeggen: ‘Ik studeer rechtswetenschap!’, of blijven juristen dromen van een ver verleden waarin zij in hoog aanzien stonden mede dankzij hun kennis van het Latijn en de toga die zij droegen? Wie durft de maatregelen te nemen, die noodzakelijk zijn om de rechtenstudie het imago van een derde-rangs studie voor VWO-kneusjes te ontnemen en de rechtswetenschap weer mee te laten doen in de vaart van de andere wetenschappen?

In dit artikel vraag ik me af welke kwaliteiten een goed jurist in de 21ste eeuw in huis moet hebben. Wat doet een jurist als hij nieuwe wetten opstelt, oordeelt over delicten of zijn cliënten raad geeft? Wat moet hij kunnen om die opdracht tot een goed einde te brengen? En vooral, hoe kunnen we de rechtenstudie opwaarderen?

De taak van juristen in onze samenleving

Eerder betoogde ik dat het recht dient om de groepsorde in stand te houden.⁴ De mens is als sociaal dier voor zijn reproductie, overleven en voedselbehoefte afhankelijk van de groep. Lange tijd waren de groepen waarin hij leefde niet groter dan ongeveer 150 mensen, waardoor eventuele free riders intuïtief ontmaskerd konden worden. Maar dankzij bewust gecommuniceerde regels werd het mogelijk de onbewuste groeps Moraal zich te laten uitstrekken tot veel grotere groepen. Rechtsregels maakten het mogelijk dat samenlevingen van miljoenen inwoners stabiel bleven.⁵ De functie van juristen was en is, de onderliggende Moraal te vertalen in wetten en die vervolgens uit te leggen en toe te passen. Op die manier zou je juristen kunnen vergelijken met de lijm die voorkomt dat onze complexe samenleving uiteenvalt in vechtende stammen en individuen. Aanvankelijk waren het de priesters die de goddelijke orde bewaarden. Voor het volk was het voldoende te weten dat hun rechters door hun almachtige god waren gemandateerd. Het credo dat Gods wegen ondoorgrondelijk zijn, gold daarmee ook voor de rechters. Dit goddelijke imago vond tot voor kort zijn weerslag in de kennis van het Latijn en de zwaarwichtige toverformules in rechterlijke uitspraken.⁶ ‘Juristen zijn schriftgeleerden en in dat opzicht lijken zij op de godgeleerde exegeten,’ stelt Lokin dan ook.⁷ De jurist trok zich vervolgens terug in het bolwerk van het dogmatisch rechtspositivisme. Zij werden de hoeders van de normatieve wetenschap die – om opnieuw met Lokin te spreken – ‘de eigenheid van haar discipline beklemtonen’.

Dat mag een veilig gevoel zijn voor de exegetisch opgeleide jurist, maar de samenleving is ondertussen wel grondig veranderd en onze kennis is fors toegenomen. De nationale samenleving is gegroeid naar internationaal niveau, waardoor naar universele regels gezocht moet worden. Rechters worden van hun voetstuk gehaald en moeten hun vonnissen in begrijpelijke taal verwoorden. De media zijn doorgedrongen tot in de rechtzaal waardoor ook het handelen van de rechter onder een vergrootglas komt te liggen. Dan blijkt die rechter maar een gewoon mens te zijn.

Ondertussen hebben disciplines als biologie en psychologie zich – buiten de bestudering van het recht om – ontwikkeld tot snelgroeiende menswetenschappen waar niet meer genoegen wordt genomen met aantrekkelijk klinkende redeneringen. Zij dicteren meer en meer de

⁴ H. Gommer, ‘Normen als uitkomst van natuurlijke selectie’, *NJB* 2009, p. 1009-1331.

⁵ H. Gommer, ‘Biologische grondslagen van het staatsrecht’, *Ethiek en Maatschappij* 2010, p. 25-36.

⁶ H. Gommer, ‘Afscheid van het mythisch gezag’, *Trema* 2008, p. 54-59.

⁷ Lokin, noot 2.

subsidiestromen in Nederland, als ook in Europa. De redeneringen van juristen worden genadeloos ontmaskerd. Rechterlijke dwalingen komen aan het licht en er wordt voorgerekend dat - afgaand op de veelvoorkomende fouten – jaarlijks onnodig duizenden onschuldige verdachten in kleine en grote zaken worden veroordeeld. Het privaatrecht is nog nauwelijks onder de loep genomen, maar het ligt in de lijn der verwachting dat ook daar aan de lopende band feiten op een onjuiste manier worden vastgesteld en gekwalificeerd. Vanwege de belangenafweging in dergelijke zaken zijn fouten echter minder gemakkelijk vast te stellen.

De verwaarloosde taak van de bewijsbeslissing

Recent gepubliceerde boeken als ‘De ware toedracht’ van Ton Derksen en ‘Overtuigend bewijs’ van Peter van Koppen leggen de vinger op de zere plek. De hedendaagse jurist maakt onvoldoende gebruik van wetenschappelijke methoden om feiten vast te stellen. Van Koppen meent dat de belangrijkste handicap van veel rechters is, dat ze denken dat de bewijsbeslissing een juridische kwestie is (p. 16). Het onderbrengen van een vaststaand feit onder wetsregels is een juridische handeling, maar de bewijsbeslissing zou aan wetenschappelijke eisen moeten voldoen. De rechter moet twee hypothesen – Van Koppen spreekt van scenario’s – tegen elkaar afwegen en aan de hand van bewijsmiddelen bepalen wat het meest waarschijnlijke scenario is (p. 37). Daarbij mag de rechter niet naar bevestiging van zijn vooringenomen standpunt zoeken, maar moet hij proberen het schuldige scenario te falsificeren (p. 260). Houdt er rekening mee dat de verdachte onschuldig kan zijn, is het credo (p. 264).⁸ Dankzij de onschuldpresumptie weten juristen dat allang, maar de psychologie houdt juristen een spiegel voor. Van Koppen spreekt rechters streng toe. Ze moeten minder nonchalant met de bewijsmiddelen omgaan en zich als echte wetenschappers gaan gedragen.

Derksen vraagt zich wanhopig af wanneer juristen het licht gaan zien. Ook hij gaat er van uit dat het vaststellen van de feiten geen juridische bezigheid is. Hij spreekt van het ‘verdenkingssyndroom’ (p. 148). Het Openbaar Ministerie lijdt daaraan omdat zij een zaak opbouwt tegen de verdachte. ‘Per definitie is de verdachte daarmee al op de weg de schuldige te worden.’ Zonder de onschuldpresumptie is de race al bijna gelopen (p. 27). We zien de feiten in het licht van de verwachting dat de verdachte schuldig is. ‘En vervolgens ontstaat de denkfout waarbij alles lijkt te passen en we denken dat we op het goede spoor zitten’ (p. 47). Geloofsvolharding noemt Derksen het en dat kan leiden tot horrorscenario’s voor een onschuldige verdachte. ‘Snelle beslissers maken alle fouten die in dit boek zijn aangestipt’ (p.143-145). En rechters moeten tegenwoordig vaak snel beslissen.

Ondertussen droomt de juridische wereld verder, volgens Derksen. En hij heeft gelijk, vrees ik. Op rechtenopleidingen zou de alarmbel moeten luiden, maar het blijft er akelig rustig. De meeste rechtenstudenten weten aan het eind van hun opleiding niet het verschil tussen een rechtsvraag en een hypothese. Juristen halen er hun schouders bij op. ‘Je bent een roepende in de woestijn,’ fluisterde een collega mij toe, toe ik tijdens een bijeenkomst nog maar eens wees op het belang van interdisciplinariteit in de rechtenopleiding. En dat terwijl het werken met hypothesen nodig blijkt om de feiten vast te kunnen stellen. Beide boeken benadrukken dat juristen niet hebben geleerd om het meeste juiste van twee scenario’s vast te stellen. Of zoals

⁸ Het is overigens interessant te lezen hoe Van Koppen zelf uit de bocht schiet als hij zijn afkeer van juryrechtspraak verdedigt (p. 264). ‘Rechters volgen cursussen en kennen het klappen van de zweep.’ Het collegiale overleg heeft volgens hem voordelen bij het opleggen van de straf. Maar de jury in Angelsaksische landen bepaalt de straf helemaal niet. Dat is nu juist een juridische bezigheid. Doordat nagelaten wordt de voordelen van juryrechtspraak te noemen, slaat het zoeken naar bevestiging ook bij wetenschapper Van Koppen toe.

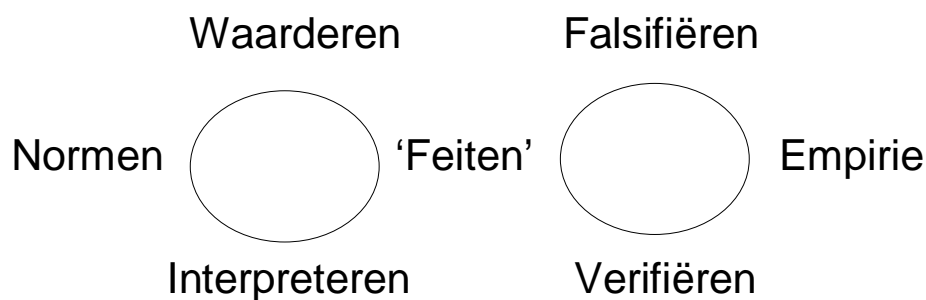
Van Koppen het stelt: ‘We moeten niet bij de rechtswetenschappen zijn als we iets willen weten over bewijzen.’

De psychologie van de beslissing

Afgezien van de problematische kanten van de bewijsbeslissing is de algemene opvatting onder juristen dat de rechter de feiten beoordeelt aan de hand van de wet. Maar bij de beslissing van de rechter spelen veel meer variabelen een rol. Het onderbewuste van de rechter bijvoorbeeld, dat helpt hem immers de feiten in de wet te passen. Of sociale processen die zich afspelen tijdens de opleiding van rechters en het raadkameren. Of de invloed van media op de ontwikkeling van onze normen. Of de geaardheid van de mens en de manier waarop deze op misdrijven reageert. Of het maatschappelijke effect van straf. Of economische overwegingen die een officier van Justitie doen beslissen tot sepot en de rechter dwingen een zaak haastig af te doen.

‘We moeten niet bij de rechtswetenschappen zijn als we iets willen weten over bewijzen,’ maar eigenlijk moet we ook niet bij de rechtswetenschappen zijn met allerlei andere vragen over de juridische beslissing. Die laten we liever in het midden en we gaan weer over tot het systematiseren en de exegeese.

Tijdens presentaties gebruik ik vaak de volgende voorstelling van de juridische beslissing.

Deze ‘cirkels van rechtsvinding’ heb ik afgeleid van de hermeneutische cirkel. Rechtenstudenten besteden het grootste deel van hun studie aan het systematiseren en uitleggen van de normen links en het kwalificeren van vastgestelde ‘feiten’. Bij tentamenvragen zijn de vastgestelde ‘feiten’ gegeven. De student hoeft niet te controleren of deze feiten wel juist zijn. De knoop wordt bij deze cirkel doorgemaakt met behulp van de intuïtie. In de praktijk moet de jurist echter ook vaststellen wat er gebeurd is. De cliënt komt bij haar met een aangrijpend verhaal, maar is het wel op die manier gebeurd? Wat is de versie van de tegenpartij? Op welke manier moet bepaald worden wat de meest waarschijnlijke gang van zaken is geweest? Dit deel van de werkzaamheden is weergegeven met de rechter cirkel. In deze tweede cirkel worden hypothesen geverifieerd of nog liever gefalsifieerd.

Derksen en Van Koppen constateren dat de rechtenstudent helemaal niet leert hoe hij die vaststelling zo wetenschappelijk mogelijk moet doen. Dat klopt. In tentamens wordt altijd het vastgestelde scenario gegeven en waar bijvoorbeeld biologie- en psychologiestudenten vanaf het eerste jaar leren hoe ze hypothesen moeten opstellen, weten veel afgestudeerde juristen nauwelijks wat een hypothese is.

Maar er is mijns inziens nog een probleem. Hoewel het best waar kan zijn dat de dogmatische kennis van onze studenten te wensen overlaat, met dogmatische kennis ben je er nog niet. De afgestudeerde jurist zou ook moeten kunnen analyseren, problematiseren, reflecteren en breed

academisch opgeleid zijn.⁹ Waarom? In lijn met de gedachte dat de jurist de lijm voor de samenleving is, moet hij de processen van die samenleving goed kennen. Hij moet bovendien weten waartoe mensen zich op een bepaalde manier gedragen en moet leren hoe hij kan vaststellen of zijn maatregelen ook effectief zijn. Hij moet weten dat het in het recht veelal om emotie draait. Burgers procederen niet omdat ze menen dat de tegenpartij in strijd heeft gehandeld met een wetsartikel. Mensen procederen ‘om het principe’, omdat hun gevoel van rechtvaardigheid is aangetast. En ook de jurist zelf heeft emoties. Emoties die – aldus huidige psychologische inzichten - altijd meespelen in de beoordeling. Het is dan heel raar dat de vakken die daar iets over kunnen zeggen niet in de opleiding zijn opgenomen. Bot gezegd leiden de huidige universiteiten schriftgeleerden op, die weten hoe de schrift in elkaar zit, maar niet weten waar de schrift over gaat. Rechters kunnen dat veel mooier verwoorden. Een leidinggevend rechter liet mij naar aanleiding van een artikel in het NRC¹⁰ per e-mail weten: ‘De uitspraak "positief recht biedt alleen schijnzekerheid" spreekt mij aan. Ik zou zeggen: het is de laklaag op het instrument, geeft het een mooi aanzien als het niet bekrast wordt, maar zegt nog weinig over de klankbodem en daarmee de klank kwaliteit die het instrument kan voortbrengen en nog minder over de bespeler van het instrument.’

Als dat allemaal waar is, is de afgestudeerde rechtenstudent een onvoldoende breed opgeleide jurist die – aldus Ahsmann - *ook* nog eens tekortschiet in zijn kennis van de dogmatiek. Stolker zal hier aangekomen wanhopig zijn armen ten hemel heffen: ‘We beginnen met studenten die nog niet eens kunnen schrijven! We worden aan alle kanten beperkt door de eisen voor het civiel effect! De jurist is toch geen duizendpoot?’ Dat is zeker waar, net als de stelling dat de rechtenstudie een van de simpelste studies is en dat de jurist anno 2020 meer moet zijn dan een schriftgeleerde.

Een oplossing

‘Het vraagt veel moed en authenticiteit om de grenzen van de culturele waarden van de eigen groep te doorbreken. De groep kan zich tegen het individu keren. Dat verklaart de bijna instinctieve terughoudendheid om grenzen naar andere disciplines over te gaan en van de groep om afwijkend gedrag af te straffen. De meest milde vorm daarvan is: leuke hobby dat allemaal, maar waar halen wij het geld vandaan?’ zo schrijft de eerder genoemde rechter mij. Gelukkig zijn er genoeg academici die vernieuwende geluiden op hun waarde kunnen schatten. De puzzel blijft desalniettemin ingewikkeld. Hij wordt nog ingewikkelder als we de praktijk van alle dag in ogenschouw nemen. Vakgroepen willen geen uren inleveren, docenten in rechtspositieve vakken zijn als de dood dat ze iets met psychologie, wetenschapsfilosofie of nog erger, statistiek, moeten gaan doen. Ze zijn daarvoor niet opgeleid. En zolang de promotor de juridische methode bepaalt – zoals Lokin beweert -, zal dat laatste ook niet gauw veranderen.

Toch ligt de oplossing voor de hand. Als de studie rechten inderdaad zo simpel is – en ervaringscijfers over studiebelasting bevestigen dat – kan deze eenvoudigweg verzaard worden met meer vakken en meer inhoud. Met meer inhoud voor de huidige rechtspositieve vakken is Marleen Ahsmann geholpen, maar blijven Derksen en Van Koppen ontevreden. De topjurist – lees de afgestudeerde rechtswetenschapper die bijvoorbeeld toegang tot de RAIO wil krijgen - heeft meer nodig. Voor deze groep wordt een plusprogramma opgesteld, waarin relevante wetenschappelijke kennis en vaardigheden op het gebied van (bio)psychologie, sociologie en wetenschapsfilosofie worden aangeleerd. Dit plusprogramma wordt *naast* het

⁹ Ahsmann, noot 1.

¹⁰ F. Jensma, ‘De amateur in het mijneveld’, *NRC* 14 augustus 2010.

bestaande curriculum aangeboden, zodat welwillende studenten geen extra collegegeld kwijt zijn.

Het mes snijdt dan aan twee kanten. De rechtenstudie blijft toegankelijk voor de studenten die eerst goed Nederlands moeten leren, voordat ze aan de vakinhoudelijke studie kunnen beginnen. Vakgroepen hoeven geen uren in te leveren. Zelfs studenten die liever met een serie zessen willen afstuderen – ze zijn er -, kunnen dat blijven doen. En de faculteit blijft voldoen aan het 200 ECT criterium, al dan niet ingevuld conform de wettelijke minimumeisen. Deze studenten mogen zich rechtenstudent blijven noemen, zodat er voor de behoudende jurist niets verandert. Maar de student met een plusprogramma is niet langer een schriftgeleerde pur sang, maar heeft zich ook verdiept in de grondslagen van het recht, in de manier hoe men met bewijzen om moet gaan en in de mens en samenleving waar het eigenlijk allemaal om draait. Deze student mag zich met hervonden trots ‘rechtswetenschapper’ noemen. Bij zijn afscheid van de universiteit heeft hij voldoende bagage, inzichten en kapstukken om nieuwe kennis en ervaringen snel een plaats te geven.